

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В УКРАЇНІ: ЗДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник матеріалів XI та XII Всеукраїнських
студентських археологічних конференцій

Електронне видання

Кам'янець-Подільський
2023

УДК 902/904(477)(063)
ББК 63.4(4Укр)я 43
А87

Рекомендовано до друку вченою радою Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка
(протокол №10 від 22 листопада 2023 р.)

Рецензенти:

- Могилів О. Д.** старший науковий співробітник Інституту археології НАН України, кандидат історичних наук.
Строцький Б. С. науковий співробітник Інституту археології НАН України, кандидат історичних наук.

Редакційна колегія:

- Копилов С. А.** ректор К-ПНУ ім. І. Огієнка, доктор історичних наук, професор. (голова).
Дубінський В. А. перший проректор К-ПНУ ім. І. Огієнка, кандидат історичних наук, доцент (співголова).
Глушковецький А. Л. декан історичного факультету К-ПНУ ім. І. Огієнка, кандидат історичних наук, доцент (співголова).
Федьков О. М. завідувач кафедри археології, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін К-ПНУ ім. І. Огієнка, доктор історичних наук, професор.
Комарницький О. Б. доктор історичних наук, професор кафедри історії України К-ПНУ ім. І. Огієнка.
Баженов О. Л. кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін К-ПНУ ім. І. Огієнка (відп. секретар).
Семенчук С. О. кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарної підготовки та туризму Хмельницького економічного університету.
Гуцал В. А. кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін К-ПНУ ім. І. Огієнка (відп. редактор).
Ільків М. В. кандидат історичних наук, асистент кафедри всесвітньої історії, член правління ВГО «Спілка археологів України», директор Чернівецької філії ДП «НДЦ «Охоронна археологічна служба України».
Левінзон Є. Ю. старший науковий співробітник Кам'янець-Подільського державного наукового музею-заповідника.
Злотін Ю. О. магістрант I курсу історичного факультету К-ПНУ ім. І. Огієнка (технічний редактор).

А87 **Археологічні дослідження в Україні : здобутки і перспективи : Збірник матеріалів XI та XII Всеукраїнських студентських археологічних конференцій.** Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. 207 с.

Електронна версія посібника доступна за покликанням:
URL: https://kaf-asipd.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/03/zbirka_fv.pdf

Збірник містить доповіді і повідомлення учасників XI та XII Всеукраїнських студентських археологічних конференцій, які відбулися у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка. Розрахований на науковців, студентів, краєзнавців та освітян.

© Колектив авторів, 2024

ЗМІСТ
ХІ КОНФЕРЕНЦІЯ
РОЗДІЛ І.

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ

<i>Лисак В. М.</i> Дослідження пам'яток празько-корчацької культури в Україні у ХХІ ст.	7
<i>П'явчук Х. О.</i> Об'єкти археології м. Хмельницький	11
<i>Кулеш Г. С.</i> Дослідження пам'яток раннього палеоліту в Україні на початку ХХІ ст.	16
<i>Свідницька В. В., Павлинський Ю. В.</i> Структура Троянових валів ...	20

РОЗДІЛ ІІ.

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АРХЕОЛОГІЇ
ПЕРВІСНИХ СУСПІЛЬСТВ**

<i>Данильчук Н. О.</i> Технологія гончарного виготовлення посуду в племен Трипільської культури	25
<i>Захаренко А. В.</i> Деякі знахідки зброї Трипільського часу на території Хмельницької області	30
<i>Злотін Ю. О.</i> Еволюція серпоподібних знарядь на території України у ранньослов'янський час	34
<i>Колтакова В. В.</i> Немирівське городище: скіфи на Вінниччині ...	40
<i>Конончук А. В.</i> Особливості керамічних комплексів доби неоліту на території України	45
<i>Година Н. В.</i> Досліджені черняхівські керамічні комплекси Теофіпольщини	48
<i>Якимчук Т. В.</i> Римський скляний посуд із могильників черняхівської культури Правобережжя України	52

РОЗДІЛ ІІІ

ДАВНЬОРУСЬКА ТА ПІЗНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНА АРХЕОЛОГІЯ

<i>Зарицька А. Ю.</i> Дослідження Бакотського скельно-печерного монастиря (поховання та некрополі)	60
<i>Козярський М. Ю.</i> Дослідження давньоруського культурного шару з розкопок Вірменського бастиону	65
<i>Лисецька Ю. І., Фолькін О. В.</i> Археологічні дослідження Муравйового городища Рівненської області	72
<i>Мізинчук М. Є.</i> Кінська зброя Сарматів за археологічними знахідками	75

Павлинський Ю. В. Археологічні дослідження літописного Кудина та городища-супутника в с. Суслівці	77
Сивук С. О. Захисний обладунок давньоруських дружинників за матеріалами археології	85
Токарчук О. О. Подільський полугрошник або монета Костянтина	90
Фолькін О. В. Археологічні дослідження на теренах князівства Феодоро	94

ХІІ КОНФЕРЕНЦІЯ

РОЗДІЛ І

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ

Берлін Д. Є., Коляда І. А. Аматорська археологія другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: діяльність Турвонта Венедиктовича Кибальчича	101
Блаженко А. С. Статеві-вікова структура скіфського суспільства Дніпровського Надпоріжжя за даними поховального обряду	104
Ліщина К. Ю. Наскельне мистецтво у світі нових технологій ...	111
Петрук А. М. Поховальний обряд у прасько-корчацькій культурі	115
Свідницька В. В. Походження Троянових валів та формування їх назви	119
Сивук С. О. Проблема реконструкції наукового портрету Ігоря Герети як археолога (за матеріалами усно-історичних джерел)	125

РОЗДІЛ ІІ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АРХЕОЛОГІЇ ПЕРВІСНИХ СУСПІЛЬСТВ

Данильчук Н. О. Типи та форми кухонного посуду середнього етапу племен трипільської культури	132
Діденко С. О. Скіфські пам'ятки посульської групи на території Сумщини.....	136
Лисецька Ю. І. Виготовлення кераміки слов'янськими племнами на території сучасної України	142
Мімакі Т. В. Парні та колективні поховання палеоліту-мезоліту, як джерело вивчення міжстатевих стосунків мисливців-збирачів. ...	145

Павлинський Ю. В., Свідницька В. В. Пам'ятки трипільської культури на території Летитівщини	151
Репінський Т. П. Біогосподарський аспект Северинівського городища скіфського часу на Вінничині (VII – середина VI ст. до н. е.)	156
Поворозник М. О., Берянич І. О. Зооморфна посудина з головою бика трипільської культури	160
Берянич І. О. Римські монети на території Волині	163
Якимчук Т. В. Скляний посуд як складова поховального інвентаря носіїв культури пізньоримського часу Правобережжя України	167

РОЗДІЛ III

ДАВНЬОРУСЬКА ТА ПІЗНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНА АРХЕОЛОГІЯ

Басюк А. М. Салтівські могильники верхньої течії Сіверського Дінця як джерело для визначення релігійних вірувань	174
Грига С. В. Фрагмент керамічної пляшки з міста Кам'янця-Подільського	178
Кагарлицький О. І. Дослідження давньоруських поселень та їх значення для розуміння історії Київської Русі	182
Карпенко А. А. Дослідження будови давньоруських гончарних горнів для випалювання кераміки	187
Романюк А. В., Клімчук Ю. А. Княгининське городище XII–XIII ст. в околицях Кам'янця-Подільського: історія та сучасність	191
Токарчук О. О. Смотрицький замок в системі оборони Поділля ...	195
Ченцов Я. М. Археологічні пам'ятки золотоординського часу степової зони Правобережної України	198
Якубовська О. Д. Болохівські городища на Хмельничині	203

Список використаних джерел та літератури

1. Гаскевич Д. Кераміка «самчинського» типу та проблеми періодизації буго-дністровської неолітичної культури. *Кам'яна доба України*. 2008. Вип. 11. С. 157–187.
2. Даниленко В. Буго-дністровська культура. Київ : Наукова думка, 1971. С. 449.
3. Залізник Л. «Неолітична революція» в археології України початку XXI ст. *Археологія*. 2017. № 14. С. 5–25.
4. Захарук Ю. Пам'ятки культури лінійно-стрічкової кераміки. *Археологія Української РСР*. Київ : Наукова думка, 1971. Т. 1. С. 449.
5. Мотиль Р. Глиняний посуд епохи неоліту на теренах України. *На родовознавчі зошити*. 2011. № 4. С. 629–634.
6. Телегін Д. Дніпро-донецька культура. *Археологія Української РСР*. Київ : Наукова думка. 1971. Т. 1. С. 555.
7. Товкайло М. Неолітична кераміка з домішкою черепашкових рачків *Ostracoda* (до проблеми походження кардіумної кераміки в Україні). *Археологія*. 2012. № 3. С. 27–36.

Година Н. В.

Хмельницька гуманітарно
педагогічна академія

ДОСЛІДЖЕНІ ЧЕРНЯХІВСЬКІ КЕРАМІЧНІ КОМПЛЕКСИ ТЕОФІПОЛЬЩИНИ

У публікації висвітлено наукову інформацію про керамічні комплекси черняхівської культури на Теофіпольщині.

Ключові слова: черняхівська культура, кераміка, Теофіпольщина, Волинь, Поділля.

Черняхівська культура – одна з найяскравіших археологічних культур на території України. Вона має великий ареал поширення та займає більшу частину сучасних земель України.

Першим, хто досліджував цю культуру був В. Хвойка, який провів розкопки могильників у селах Черняхів та Ромашках на Київщині у 1900–1901 роках [7, с. 5].

Надалі ці пам'ятки вивчали М. Тиханова, М. Смішко, М. Брайчевський, В. Баран, І. Винокур, Є. Махно та інші [3, с. 11–12].

Варто зазначити, що найбільше пам'ятки черняхівської культури поширені у лісостеповій зоні. Досить поширеними пам'ятки є також на території узбережжя Чорного моря, на захід від гирла Дніпра. Ця культура утворилась на основі різних етнічних груп. Початок формування черняхівської культури приблизно припадає на кінець II – початок III ст. н. е. Її розквіт припадає на III–IV ст. н. е.

і в цей період вона була поширена на значній частині від верхів'я Західного Бугу до Північного Дінця, від приток Дніпра, Прип'яті і Сейму до нижнього Дунаю та Чорноморського узбережжя. Слід також врахувати, що під час формування черняхівської культури на цих територіях вже існували різні культурно-історичні групи і саме вони зумовили місцеві особливості [5, с. 4].

У 1957 р. М. Тиханова спробувала виділити п'ять локальних різновидів черняхівської культури: Середнє Подніпров'я, Порожистий Дніпро, Подністров'я, Нижній Дунай з Північно-Східною Трансильванією, Волинь [10, с. 171].

Також велике значення має питання про основну територію, на якій і формувалась черняхівська культура. Згідно з В. Хвойкою такою територією вважають старожитності Середнього Подніпров'я. І справді, у зазначеному регіоні вона доволі сильно себе проявила у кількості поселень та у поховальних комплексах. Проте дослідження післявоєнного часу, а особливо останніх років у Середньому та Верхньому Подністров'ї, у Південному Побужжі та у інших прилеглих землях показали, що і на цих територіях є велика кількість матеріалів черняхівських поселень і могильників. Після співставлення матеріалів черняхівської культури Середнього Подніпров'я з одного боку, Середнього і Верхнього Подністров'я та Південного Побужжя – з другого дає нам можливість чітко відстежити тотожність, єдність та близькість черняхівських старожитностей у зазначених територіях [11, с. 158–163].

Важливим питанням є формування черняхівської культури, адже впродовж історії вивчення ми можемо побачити різні гіпотези. Як ми вже згадували раніше, на територіях формування цієї культури вже існували історико-культурні групи, які, власне, і взяли участь у формуванні черняхівської культури. Враховуючи те, що наше дослідження спрямоване на керамічні комплекси, вважаємо за потрібне згадати про І. Винокура [6, с. 27–33], який висловився щодо генези ліпного посуду. На його думку до формування ліпного посуду черняхівської кераміки причетні зарубинецько-пшеворські основи.

Деякі науковці намагались довести провідну роль вельбарських старожитностей у формування черняхівської культури на Волині, Поділлі та у Середньому Подніпров'ї, але черняхівська культура вже була сформована, до появи на цих землях вельбарських старожитностей. З цього приводу висловився і В. Баран: «... старожитності: скіфо-сарматські, зарубинецькі і пшеворські були не лише сусіда-

ми черняхівської спільноти, а й її попередниками. У певних районах поширення черняхівських старожитностей вони можуть розглядатись якоюсь мірою як субстратні явища. На відміну від цього вельбарські пам'ятки з'явилися на Волині, тобто на північній межі черняхівської культури, не раніше початку другої чверті I тис. н. е., отже вони в основному синхронні черняхівським старожитностям у цьому районі» [2, с. 159].

Оскільки Теофіпольщина є порубіжжям Волині та Поділля, розглянемо особливості кераміки цього регіону. Як вже було зазначено маємо справу з гончарною та ліпною керамікою локального виробництва. Проте важливо зазначити, що на поселеннях черняхівської культури були знайдені зразки імпоротної кераміки (уламки амфор).

Говорячи про класифікацію кераміки на Поділлі, зазначимо, що вона базується на результатах археологічних досліджень поселень (Лука-Врублівецька, Бернашівка, Іванківці тощо); могильників (Ружичанка, Чистилів, Заячівка тощо); жертovníків-капищ (Ставчини, Бакота тощо). У гончарній кераміці Поділля можна виділити три групи: посуд для зберігання продуктів, кухонний посуд, столовий та гончарний [7, с. 86–96].

Розглянувши типи кераміки на Поділлі перейдемо до аналогічних дій з керамікою Волині. За основу І. Винокур взяв матеріали археологічних розкопок поселень (Лепесівка, Іванківці, Пряжків тощо) [1; 9]; могильників (Дерев'яне, Городище, Пасічна тощо). На Волині також є як і гончарна так і ліпна кераміка. Серед гончарної кераміки Волині виділяють кілька груп (піфосоподібний посуд, кухонний та столовий). Ліпна кераміка також ділиться на 3 групи з тотожними назвами [7, с. 100–110].

На території колишнього Теофіпольського району, нині Хмельницького, виявлено 10 поселень черняхівської культури, та один могильник. Більшість знахідок були виявлені в орному шарі землі. Кераміка в більшості представлена кухонним та столовим посудом, що має сірий колір. Якщо розглядати фрагменти, то можна помітити, що в більшості вони мають гладеньку сіру поверхню, проте трапляються фрагменти, в яких можна спостерігати значне додавання піску до глиняного тіста [4, с. 18].

Також на окремих поселеннях була знайдена імпортна кераміка, зокрема у с. Турівка виявили амфору тару, яка відноситься до вельбарського типу. Відомим є могильник с. Колки, який було виявлено в 50-х рр. XX ст. під час пошуків глини селянами. Це одинокі по-

Рис. 1. Вигляд частини черняхівського поселення, розташованого в межах приватної земельної ділянки. Фото авторки, червень 2022 р.

ховання з речовим інвентарем, що супроводжувало померлого. Цей інвентар. представлений мискою, горщиком та кубком [8, с. 133].

Хоч є усталене твердження науковців про переважання ліпної кераміки на Волині по відношенню до гончарної кераміки, в даному регіоні простежується протилежне. Переважна більшість керамічних виробів зроблена на гончарному колі. І саме у цьому полягає специфічність місцевих історичних умов. Адже, як ми вже зазначали, Теофіпольщина є порубіжжям Поділля та Волині. І саме тут кераміці притаманні більш подільські риси виготовлення керамічних виробів [4, с. 19].

Влітку 2022 року під час археологічної практики авторка публікації методом археологічної розвідки дослідила черняхівське поселення поблизу сешища Теофіполь. Об'єкт заходиться на південь від селища, у бік ставка [8, с. 135], площа якого 90×25 м [4, с. 41–42].

Саме поселення розташоване на городах мешканців містечка. Біля них розташовані приватні будинки (рис. 1). Звідти походять чисельні уламки кераміки.

Отже, археологічні матеріали керамічних комплексів регіону Теофіпольщини засвідчують про скупчення черняхівських поселень, які вирізняються подільськими особливостями керамічних виробів цієї історико-культурної спільноти. Ці археологічні об'єкти ще потребують подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел та літератури:

1. Археологія України : курс лекцій : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [Л. Л. Залізняка, О. П. Моця, В. М. Зубар та ін.]; за ред. Л. Л. Залізняка. Київ : Либідь, 2005. 502 с.
2. Баран В. Д. Черняхівська культура за матеріалами Верхнього Дністра і Західного Бугу. Київ : Наукова думка. 1981. 263 с.
3. Брайчевський М. Ю. Про етнічну приналежність черняхівської культури. *Археологія*. Київ, 1957. Т. X. С. 11–24.
4. Бульбах В. П. Археологія Теофіпольщини. Теофіполь. 2008.
5. Винокур І. С. Історія та культура черняхівських племен. Київ : Наукова думка. 1972. 180 с.
6. Винокур І. С. Волыно-Подольское пограничье – один из районов формирования черняховской культуры. *КСИА*. 1970а. Вып. 121. С. 27–32.
7. Винокур І. С. Черняхівська культура: витоки і доля. Кам'янець-Подільський: Абетка; Оіюм, 2000. 376 с.
8. Гуцал А. Ф., Якубовський В. І., Михальчишин І. Р. Археологічна спадщина Хмельницької області. Чернігів : РВК «Деснянська правда». 2011. 176 с.
9. Строценъ Б. С. Черняхівська культура Західного Поділля : монографія. Тернопіль : Астон. 2008. 272 с.
10. Тиханова М. А. О локальных вариантах черняховской культуры. *Советская Археология*. 1957. № 4. С. 168–194.
11. Третьяков П. Н. Восточнославянские племена. Москва : Изд. АН СССР. 1953. 310 с.

Якимчук Т. В.

*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

РИМСЬКИЙ СКЛЯНИЙ ПОСУД ІЗ МОГИЛЬНИКІВ ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ПРАВОБЕРЕЖЖЯ УКРАЇНИ

У статті розглянуто та структуровано різні види скляних посудин, що походять із могильників черняхівської культури. Наведені приклади скляних посудин, висловлюється припущення щодо їх датування.

Ключові слова: *могильник, скляний посуд, кубок, чаша, Еггерс/230, орнамент.*

Черняхівська культура є однією із найкolorитніших культур, що колись залишили свої старожитності на території України. Однією зі складових «феноменальності» черняхівської культури – є активні контакти з Римською імперією, плоди цивілізації якої не могли не вабити периферійний люд. Носії черняхівських старожитностей намагались наслідувати культурні і матеріальні традиції населення римської імперії, і запизичення скляного посуду не є винятком.